

М.В. Левківський, О.М. Микитюк

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник

*За редакцією
проф. М.В. Левківського*

Харків
«ОВС»
2002

ББК 74.03я7

Л 36

Рецензенти:

А.В. Іванченко,
доктор педагогічних наук, професор;

Г.В. Троцько,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України

Рекомендовано

*Міністерством освіти і науки України як навчальний
посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист № 1/11-3532 від 28.10.2002)*

Левківський М.В., Микитюк О.М.

Л 36 Історія педагогіки: Навчальний посібник / За редакцією М.В. Левківського. — Харків: «ОВС», 2002. — 240 с.

ISBN 966-7858-25-1.

Матеріали посібника вміщують набуток з історії освіти й виховання з позицій соціокультурного підходу у відповідності з програмою «Історія педагогіки» для вузів. Враховуючи специфіку пізнавальної діяльності студентів-заочників, розроблена система практичних, проблемних і творчих завдань та тестів для самоконтролю. Матеріали посібника ілюструються структурно-логічними схемами, побудованими за принципами, розробленими А.А. Сбруєвою та М.Ю. Рисіною.

Адресується студентам педвузів, викладачам, а також учням педучилищ і студентам педколеджів.

Навчальне видання

ЛЕВКІВСЬКИЙ Михайло Васильович, професор

МИКИТЮК Олександр Миколайович, професор

ІСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск *О.М. Худолій*
Комп'ютерна верстка *О.В. Іващенко*
Коректор *О.Б. Шевченко*

Підписано до друку 20.12.2001. Формат 60×90 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 15. Обл.-вид. арк. 14,137.
Вид. № 02-016. Зам. № 02-2738. Тираж 1000 прим. Ціна договірна.

Видавець «ОВС» ТОВ

Україна, 61003 м. Харків, пл. Конституції, 18, к. 11.
e-mail: ovc@ovc.kharkov.ua; <http://www.ovc.kharkov.ua>
Свідоцтво Держкомінформу України
Серія ДК № 331 від 08.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні «Торнадо»
Харків, вул. Отакара Яроша, 18.

© Левківський М.В., Микитюк О.М., 2002

© ТОВ «ОВС», оформлення, 2002

ISBN 966-7858-25-1

Зміст

ПЕРЕДМОВА	7
Методичні поради студентам	8
Тема I. ВИНИКНЕННЯ ОСВІТИ Й ВИХОВАННЯ В СВІТОВІЙ СУСПІЛЬНІЙ ЦИВІЛІЗАЦІЇ	9
1. Предмет і завдання історії педагогіки	9
2. Підходи світової науки до виникнення виховання як суспільного явища. Виховання у первісному суспільстві	11
3. Виникнення перших шкіл у світовій цивілізації	14
4. Виховання у Древній Греції	15
5. Древньогрецькі філософи про формування людської особистості (Сократ, Платон, Аристотель, Демокрит)	17
6. Школа і педагогіка Стародавнього Риму	19
Тема II. ШКОЛА Й ПЕДАГОГІКА ЕПОХ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ	23
1. Загальна характеристика епохи Середньовіччя. Система середньовічних шкіл	23
2. Система лицарського виховання	25
3. Виникнення освіти для дівчат	26
4. Виникнення перших університетів у Західній Європі та організація навчання	27
5. Культура епохи європейського Відродження. «Будинок радості» Вітторіно да Фельтре	28
6. Поєднання навчання з продуктивною працею Томаса Мора й Томазо Кампанелли	29
7. Гуманістичні ідеї освіти й виховання (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень)	30
Тема III. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ПЕДАГОГІКА ЕПОХИ НОВОГО ЧАСУ ТА ПРОСВІТНИЦТВА	34
1. Життя та діяльність Я.А. Коменського	34
2. Світогляд Коменського та його завдання виховання особистості	36
3. Принцип природовідповідності, вікова періодизація та система шкіл (за Коменським)	37
4. Класно-урочна система Коменського. Принципи навчання	38
5. Підручники Я.А. Коменського	39
6. Я.А. Коменський про школу, вчителя та моральне виховання дітей	40
7. Педагогічні ідеї Д. Локка	40
8. Ідея вільного виховання Ж.-Ж. Руссо. Вікова періодизація та система виховання Ж.-Ж. Руссо	41
9. Педагогічні погляди французьких філософів К. Гельвеція та Д. Дідро	43
Тема IV. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ПЕДАГОГІКА КІНЦЯ ХVІІІ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ	47
1. Життя та педагогічна діяльність Й.Г. Песталоцці	47
2. Ідея гармонійного виховання Песталоцці. Його теорія елементарної освіти та методика початкового навчання	49
3. Ідеї німецьких педагогів-філантропів І. Базедова та В. Хр. Зальцмана	50
4. Неогуманізм. В. Гумбольдт та його освітні проекти	53
5. Дидактика Ф. Дістервега	54
6. Теорія навчання й виховання Й. Гербарта	56
7. Р. Оуен про формування особистості	60

Тема V. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІ СВИТОВОЇ ПЕДАГОГІКИ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	64
1. Реформаторська педагогіка (педагогіка вільного виховання, педагогіка особистості, експериментальна педагогіка)	64
2. Прагматична педагогіка Д. Дьюї	69
3. Гуманістичні засади освіти й виховання. Рух нового виховання (М. Монтессорі, С. Френе)	69
4. Ідея цілісного виховання Р. Штайнера	73
5. Ідеї виховання й навчання в педагогіці екзистенціалізму	75
Тема VI. СУЧАСНА ОСВІТА У НАЙРОЗВИНЕНИШИХ КРАЇНАХ СВІТУ	78
1. Еволюція освітніх систем у найрозвиненіших країнах на перетині ХХІ тисячоліття	78
2. Система освіти в США	79
3. Освітня система у Великобританії	81
4. Характеристика освітньої системи у Німеччині	83
5. Характеристика освітньої системи у Франції	85
6. Система освіти в Японії	87
Тема VII. ШКОЛА Й ПЕДАГОГІКА КИЇВСЬКОЇ РУСИ (ІХ—ХІV СТОЛІТТЯ)	93
1. Традиційні засади виховання дітей в Київській Русі	93
2. Соціальні умови становлення писемності та виникнення перших шкіл у Київській Русі	95
3. Зміст та організація навчання у Київській Русі	96
4. Перекладна література та перші педагогічні пам'ятники Київської Русі	98
Тема VIII. ШКОЛА В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ ВІДРОДЖЕННЯ (ХVІ—ХVІІ СТОЛІТТЯ)	102
1. Загальна характеристика культури й освіти українського Відродження	102
2. Виникнення братських шкіл. Острозька академія	104
3. Діяльність козацьких шкіл в Україні (січові, полкові, музичні та ін.)	105
4. Система виховання лицаря-козака	107
5. Навчальні студії й діяльність громадських об'єднань студентів в Києво-Могилянській Академії	110
Тема IX. УКРАЇНСЬКА ПЕДАГОГІКА ЕТАПУ ВІДРОДЖЕННЯ (ХVІІ—ПОЧАТОК ХVІІІ СТОЛІТТЯ)	116
1. Вплив європейських культурних процесів на освітньо-культурне відродження в Україні. Перші українські вчені: П. Русин і Ю. Дрогобич	116
2. Українська граматика М. Смотрицького	118
3. Енциклопедія П. Беринди та риторика І. Галятовського	119
4. Педагогічні погляди Є. Славинецького та С. Полоцького	120
5. Освітньо-педагогічна діяльність Ф. Прокоповича	122
Тема X. УКРАЇНСЬКА ШКОЛА І ПЕДАГОГІКА ПЕРІОДУ РУЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІІІ СТОЛІТТЯ)	125
1. Ідея народності та природовідповідності виховання Г. Сковороди	125
2. Г. Сковорода про розумове, моральне та трудове виховання дітей	129
3. Педагогічна діяльність М.В. Ломоносова	131
4. Статут 1786 року Російської імперії про зміст та особливості шкільної системи	132
5. Система освіти на Правобережній Україні та Закарпатті (друга половина ХVІІІ століття)	136

Тема XI. ШКОЛА І ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ)	141
1. Загальна характеристика освіти в Україні у першій половині ХІХ століття	141
2. Культурно-освітня діяльність західноукраїнських діячів (М. Шашкевич, І. Вагілевич, Я. Головацький, Й. Левицький)	143
3. Педагогіка О. Духновича	144
4. Культурно-просвітницька діяльність Кирило-Мефодіївського товариства (Т. Шевченка, П. Куліша, М. Костомарова)	146
Тема XII. ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА К. УШИНСЬКОГО	153
1. Життя і педагогічна діяльність К.Д. Ушинського. Світогляд вченого	153
2. Ідея гармонійного розвитку людини	154
3. Ушинський про значення праці у вихованні людини	155
4. Ідея національного виховання Ушинського	156
5. Дидактика й методика початкового навчання Ушинського	157
6. Ушинський про підготовку вчителя	159
Тема XIII. ОСВІТА ТА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ	162
1. Стан освіти в Україні у 60-ті роки. Характеристика громадсько-педагогічних рухів	162
2. Освітньо-педагогічна діяльність М. Пирогова	163
3. Організаційна й педагогічна діяльність М. Корфа	165
4. Просвітницько-педагогічна діяльність Х. Алчевської	166
5. Теорія й практика вільного виховання Л. Толстого	167
6. Теорія фізичного виховання особистості П. Лесгафта	169
Тема XIV. ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВИТИ Й ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТОЛІТТЯ)	173
1. Ідея національної школи М. Драгоманова	173
2. Наукова й освітня діяльність Наукового товариства імені Тараса Шевченка	174
3. Ідея національного шкільництва М. Грушевського	176
4. Загальна характеристика освіти на західноукраїнських землях	179
5. Педагогічні погляди Ю. Федьковича	182
Тема XV. УКРАЇНСЬКА ШКОЛА Й ПЕДАГОГІКА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	185
1. Характеристика системи освіти в Україні на початку ХХ століття	185
2. Освітньо-педагогічні ідеї І. Франка	187
3. Педагогічні ідеї Л. Українки	189
4. Освітня й педагогічна діяльність Т. Лубенця	190
Тема XVI. ШКОЛА І ПЕДАГОГІКА УКРАЇНИ (ЕТАПИ УНР ТА НАЦІОНАЛЬНОГО КОМУНІСТИЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ: 20-ті роки)	193
1. Розробка завдань та змісту національної освіти в УНР	193
2. Ідея національної школи С. Русової	195
3. Ідея національного рідномовного виховання І. Огієнка	196
4. Особливості розбудови загальної, професійної й вищої школи у 20-ті роки	196
5. Національний виховний ідеал Г. Ващенко	197
Тема XVII. ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА МАКАРЕНКА	200
1. Життя й педагогічна діяльність А. Макаренка	200
2. Теорія і практика колективу А. Макаренка.	202

3. Ідея поєднання навчання з продуктивною працею А. Макаренка («Педагогічна поема», «Прапори на баштах»).	204
4. Проблема сімейного виховання («Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей»).	205
5. Шляхи формування вчителя-вихователя та його педагогічної майстерності	207
Тема XVIII. ШКОЛА І ПЕДАГОГІКА УКРАЇНИ У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД (20—80-ті роки)	209
1. Національна освіта в 20-ті роки ХХ століття	209
2. Уніфікація загальної освіти в 30-ті роки	214
3. Особливості становлення освіти у післявоєнний час (кінець 40-х—50-ті роки)	216
4. Розвиток освіти й педагогіки у 60-ті роки	217
5. Школа і педагогіка України у період застою (70—80-ті роки)	218
Тема XIX. ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА В. СУХОМЛИНСЬКОГО	220
1. Життя та педагогічна діяльність В. Сухомлинського	220
2. Навчання й виховання дітей 6-річного віку («Серце віддаю дітям») ...	222
3. В. Сухомлинський про формування гуманної особистості («Павлівська середня школа»)	223
4. Морально-трудове виховання школярів («Народження громадянина»)	224
5. Етнічні засади родинного виховання («Батьківська педагогіка»).	225
6. Ідеї становлення вчителя-вихователя («Сто порад вчителю», «Розмова з молодим директором школи»)	226
Тема XX. УТВЕРДЖЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДУХОВНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ	229
1. Утвердження демократичних державно-громадських засад освіти й виховання молоді	230
2. Реформування освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства	230
3. Утвердження шляхів та засобів національного виховання дітей та молоді	231
4. Особливості реформування професійної, вищої й педагогічної освіти	232
ДОДАТОК А. Список першоджерел класиків світової й вітчизняної педагогіки, які є обов'язковими для опрацювання	237
ДОДАТОК Б. Ключ до тестів	237
ДОДАТОК В. Програма екзамену з історії педагогіки	238

ПЕРЕДМОВА

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ ст.) чітко окреслені підходи до завдань та змісту освіти, зокрема й освіти вищої, на сучасному етапі національного духовного відродження в Україні, з тим, щоб наша освітня галузь у недалекому майбутньому змогла інтегруватися у світовий освітній простір, а також забезпечувала реалізацію у навчальному процесі найсучасніших (новітніх) технологій.

Зазначимо, що за останні роки в історико-педагогічній науці в Україні з'явилося чимало нових наробок щодо становлення й розвитку національної системи освіти й виховання. Також до наукового обігу введено цілу плеяду яскравих, талановитих, раніше замовчуваних (з відомих на те причин) імен, серед яких чільне місце посідають постаті Г. Ващенко, Б. Грінченка, М. Грушевського, І. Огієнка, С. Русової, С. Смаль-Стоцького, Я. Ряппо, Я. Чепіги та ін., котрі заклали підвалини національної освітньої системи.

Разом з тим у зв'язку зі зміною соціальних орієнтацій та цінностей, в умовах сьогодення, нового прочитання потребує творча спадщина багатьох зарубіжних і вітчизняних педагогів, передовсім без ідеологічних нашарувань, упередженості і так званого класового підходу до виховання. Це стосується перш за все творчого доробку Д. Дьюї, С. Френе, М. Монтессорі, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін.

У процесі підготовки посібника-практикуму автори дотримувалися культурологічного та діяльнісного підходів до навчання й виховання студентів, а також намагалися добирати зміст і засоби, з тим щоб активізувати самостійність майбутніх вчителів в оволодінні історико-педагогічними знаннями в їх історичній ретроспективі.

Посібник-практикум, написаний згідно з програмою «*Історія педагогіки*», рекомендованою Міністерством освіти України для педагогічних вузів і віддзеркалює основні етапи розвитку зарубіжної та вітчизняної навчально-виховних систем, педагогічних концепцій. Автори намагалися розкрити студентам процес становлення освіти та виховання як складних соціальних явищ з притаманними їм суперечностями, динамізмом, послідовністю і наступністю.

По-новому, як нам видається, розроблена система практичних завдань для самостійної пізнавальної діяльності студентів, котра спрямована насамперед на розвиток інтересу до історико-педагогічних знань, що врешті-решт поступово стимулюватиме утвердження критичності їхнього педагогічного мислення і сприятиме формуванню у майбутніх вчителів у подальшому педагогічної культури.

Посібник адресується студентам педагогічних інститутів й університетів України, їх викладачам. Практичні матеріали, тестові контрольні запитання можуть використовуватися при вивченні курсу «*Педагогіка*» студентами педагогічних коледжів та учнями педагогічних училищ.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ СТУДЕНТАМ

У зв'язку з надто обмеженою кількістю лекційних годин студенти-заочники опрацьовують матеріал курсу в основному самостійно. При цьому вивчення тем, передбачених програмою, варто розпочинати з поглибленого ознайомлення з текстами у посібнику. Більшість питань, передбачених програмою, глибше вивчаються за навчальними посібниками, котрі рекомендуються у списку літератури до конкретних тем.

Доречно відзначити, що після першого поглибленого знайомства з текстом (за нашим посібником), варто повернутися до ключових слів (окреслених на початку теми) і спробувати продумати власне їх усвідомлення.

У разі опрацювання рекомендованої літератури та першоджерел (обов'язкові з них для опрацювання — подані у додатку 1), доречно спробувати осмислити систему проблемних запитань та запитань для самоперевірки з теми.

За власним бажанням майбутні вчителі можуть писати реферати з конкретної теми та виконувати групу творчих завдань. Результати їх виконання студенти обов'язково повідомляють на семінарських заняттях під час поточних консультацій чи консультацій до семестрового екзамену.

За умови узгодження з екзаменатором результати доповідаються при складанні іспиту (природно, що при цьому одне з питань білета замінюється захистом реферату або творчої роботи: право вибору, звичайно, надається студенту-заочнику).

Завершувати опрацювання теми варто тестовою самоперевіркою, позначивши при цьому (на Ваше переконання) вірні відповіді. Власні відповіді пізніше ще звіряються з поданими за ключем у додатку 2 посібника.

Підготовку до іспиту слід здійснювати за відповідною програмою (див.: додаток 3). Зазначимо, що за бажанням студентам-заочникам надається право замість відповідей на три питання, поставлені у кожному білеті, відповідати на одне з питань тестів. Загалом, із трьох питань іспиту студент має право: по-перше, захищати реферат або творчу роботу; по-друге, відповідати на один із тестів. Таким чином, за цих умов з трьох питань, поставлених у білеті, студент-заочник відповідає лише на одне з них (за власним вибором самого питання білета).

Отож, можна лише побажати майбутнім вчителям цілеспрямованості й наснаги, терпіння, сили волі в оволодінні надбаннями вітчизняної й світової педагогічної культури. Успіхів всім у цій студійній справі.